

פתרון הבחינה

היסטוריה א

קיץ תשע"ח, 2018, שאלונים: 22115, 220

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

חלק א- לאומיות

פרק ראשון – קטעי מקור

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-2 (30 נקודות)

שאלה מספר 1- מאפייני הלאומיות והתנועה הציונית

סעיף א'

המאפיינים המלכדים את בני אותו לאום הם – על התלמיד להציג שלושה מאלה -

- שפה לאומית** - עד הופעת הלאומיות התקיימו באירופה שפות וניבים מקומיים שונים ורבים. השוני הגדול לא אפשר תקשורת בין אנשים ופילג אותם (לעיתים אפילו כפרים סמוכים דיברו ניבים שונים). התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים ולייחד אותם מאחרים. השפה הלאומית היא אמצעי מאחד, אך היא גם מקור לגאווה ומאפשרת לכל עם להחיות את עברו ולספר עליו באופן המיוחד רק לו.
- מנהגים ומסורות** - לכל עם יש מסורות ומנהגים משותפים – תלבושות, מאכלים, שירים, סיפורים, גיבורים עממיים, האופן בו חוגגים חגים – כל אלה מלכדים את העם, מבטאים את הערכים המשמעותיים עבורו ומייחדים אותו מקבוצות אתניות אחרות החיות בסביבתו.
- עבר ומוצא משותף** – לעם יש "סיפור" היסטורי משותף, גיבורים היסטוריים ועבר מפואר שיש לפעול על מנת להחזיר, ישנה אמונה במוצא משפחתי משותף וקשר גנטי, קשר דם בין כל חברי העם.
- סמלים** - לכל לאום יש סמלים לאומיים רבים כמו הדגל, סמל המדינה, ההמנון והמטבע. גם ימי חג לאומיים ושמות של אישים המונצחים ברחובות הופכים למעין סמלים לאומיים.

סמלים מהווים מוקד להזדהות, תחושת שייכות וכבוד, וגורם מאחד של בני הלאום (המדינה) בינם לבין עצמם. סמלים מייחדים את בני הלאום, מעניקים להם זהות משל עצמם ומגדירים אותם לעומת לאומים אחרים.

ה. **זיקה למולדת** - השטח בו נולד ו/או צמח הלאום. פיסת אדמה המעוררת רגשות של אהבה, געגוע, גאווה ואחדות. לשטח זה מיוחסת ההיסטוריה של העם. שטח זה נחשב ל-"רכושם" של כלל בני הלאום כקבוצה ולא כאנשים פרטיים.

ו. **דת** – מרכיב בחלק מן הלאומים (זכרו: הדת אינה מרכיב בלאומיות של כל הלאומים). הדת מאפשרת ללאום להבדיל את עצמו מקבוצות אחרות ולהגדיר את ייחודו. אך חשוב לדעת ולזכור - רוב התנועות הלאומיות שקמו במאה ה-19 הגדירו את עצמן דווקא כחילוניות ולא דתיות. הלאומיות עצמה הפכה להיות מעין "דת חדשה" שמאחדת אנשים שלא על בסיס דתי - כמשהו שאנשים מאמינים בו, עורכים לו טקסים, נאמנים לו ומוכנים למות למענו.

ז. **שאיפה משותפת למדינה עצמאית של הלאום** – רעיון הלאומיות דחף את העמים להתלכד גם סביב הרעיון שמגיע לעם עצמאות וריבונות משלו, שלטון עצמאי שיאפשר לעם לממש במולדת שלו את ערכיו וייחודו.

שני מאפיינים הבאים לידי ביטוי בקטע הם: מולדת ושפה לאומית.

הזיקה לשפת הלאום באה לידי ביטוי בדרישה להחליף השפות הגלותיות בשפה העברית – "להסיר מפי יושבי יהודה וירושלים שפת נכר וללמדם לדבר עברית (..) למען תשפוך עליהם השפה רוחה". השפה, כפי שמראה ציטוט זה, אינה רק דרך לתקשר, אלא היא נושאת בגופה זהות יהודית שלמה ומסיבה זו אליעזר בן יהודה מבקש להנחיל אותה לציבור היהודי הרחב.

הזיקה למולדת באה לידי ביטוי בדרישה להעלות את היהודים לארץ ולתת להם לעסוק בעבודת אדמה, אדמת הלאום "להרבות מספר היהודים בארץ-ישראל, לקנות אדמה, לתת לחפצים לעבדה...". עבודת האדמה תקדם את תחושת השייכות והמחויבות של היהודים לא"י – "כי שתי אלה, רוח שפת עברית ורוח העבריים בהיותם על אדמתם, למען יתחזק היהודי בגו וברוח". בציטוט זה נכרת החשיבות של עבודת האדמה כדרך להפוך את היהודי לאדם חדש, לבן לאום על אדמת מולדתו.

סעיף ב'

חשיבות פעולתו של אליעזר בן יהודה היא בכך שהוא הניח את היסודות לשפה העברית החדשה ולפיכך גם לחינוך העברי.

בן-יהודה הקדיש את חייו למפעל החייאת השפה העברית, והקים את הבית העברי הראשון בעולם – כל השיחות בו התנהלו בעברית. בנו, איתמר, היה הילד הראשון בא"י ששפת אמו – עברית. הוא ייסד את עיתון "הצבי", בשפה העברית, בו פרסם רעיונותיו. בן-יהודה ייסד את "ועד הלשון העברית" (לימים, האקדמיה ללשון העברית), וחיבר מילון של השפה העברית. הוא חידש מילים רבות כדי להפוך את העברית לשפה מדוברת. למרות היעדר מורים,

חומרי לימוד, ואף מילים בעברית, החינוך הפך לסמל של מאבק למען התרבות והשפה העברית. בשנת 1890 הוקם ביפו בית הספר היסודי הראשון ששפת ההוראה בו הייתה עברית.

שניים מן הקשיים איתם התמודד היו התנגדותם של יהודים רבים לעשות שימוש בשפת הקודש באופן יומיומי והיעדר שימוש ארוך שנים בעברית כשפה מדוברת.

הרעיון לדבר בשפה העברית היה רעיון מופרך לפני הופעתו של אליעזר בן יהודה, שכן העברית הייתה שפת הקודש, שפת התפילה ולא דוברת על ידי יהודים מחוץ לטקסים דתיים במשך כאלפיים שנים. יהודים אורתודוכסים ראו ברצונו של בן יהודה להפוך את השפה העברית למדוברת חילול קודש ונאבקו בו קשות על מנת למנוע את חידוש השפה.

הקושי השני הוא היעדר שימוש ארוך שנים בעברית כשפה מדוברת. בשפה היו חסרות מילים רבות המאפשרות התמודדות עם חיי היום-יום, היהודים כולם דיברו שפות אחרות בחיי היום-יום שלהם ונדרש לבצע מאמץ גדול על מנת להתאים את השפה ולגייס את תמיכת ורצון הציבור היהודי לדבר בה כשפת היום-יום. לא היו מוסדות דוברי עברית, עיתונים דוברי עברית ומערכת חינוך עברית. לפיכך היה קשה יותר להטמיע את השפה העתיקה – חדשה בפה של היהודים בני התקופה. אחת מדרכי ההתמודדות של בן יהודה עם קושי זה הייתה לפנות לקהל יעד צעיר, ילדים, ולהטמיע בהם מגיל צעיר את השפה העברית באמצעות עיתוני ילדים בעברית.

שאלה מספר 2 - מתוכנית בזל להצעת אוגנדה

סעיף א'

במסגרת הקונגרס הציוני הראשון בבאזל סוכם על תכנית באזל, הגדרת המטרה של התנועה הציונית והאמצעים להשגתה. מטרתה של התנועה הציונית על פי התכנית היא: הקמת בית מולדת לעם היהודי בא"י, מתוך הסכמה של מעצמות העולם. האמצעים להשגת המטרה הם:

- א. פיתוח תכליתי של א"י על ידי יישובה ביהודים עובדי אדמה, בעלי מלאכה ועוסקים במשלח יד.
- ב. ארגון היהדות כולה וליכודה על ידי מפעלים יעילים, מקומיים וכלליים, בהתאם לחוקי כל ארץ וארץ.
- ג. הגברת הרגש הלאומי – היהודי וההכרה הלאומית היהודית.
- ד. פעולות הכנה כדי להשיג את הסכמות הממשלות, שיש צורך בהן למען הגיע אל מטרת הציונות.

סעיף ב'

על פי הנלמד, הצעת אוגנדה הייתה נסיגה מהקביעה לפיה מטרת הציונות היא הקמת בית לעם היהודי בארץ ישראל.

במסגרת המו"מ עם בריטניה, לאחר שהרצל נכשל בקבלת צ'רטר להתיישבות בארץ ישראל ובסביבותיה, הציע לו צ'מברלין, שר המושבות הבריטי, להתיישב באוגנדה, שבמזרח אפריקה –

על פי התכנית ממשלת בריטניה תחכיר לציונים שטח בו יוכלו להקים מושבה יהודית ולנהל שלטון עצמי.

על פי הקטע, שלושה נימוקים שהביא הרצל כדי להצדיק נסיגה זו הם:

- "נוכח מצב הדברים ביהדות וההכרח למצוא מיד איזה אמצעי שהוא להקלת המצב במידת האפשר" – הרצל מציג את אוגנדה כ"מקלט לילה" ליהודים הנרדפים במזרח אירופה. כמה חודשים לפני ההצעה, התרחש פוגרום קישינב ברוסיה – אירוע אלים, שגרם לטלטלה קשה בקרב היהודים בכלל ולהרצל בפרט. לכן הוא ראה דחיפות גדולה במציאת מקלט זמני ליהודים.
- "בכל זאת יכיר הקונגרס לאיזו התקדמות בלתי רגילה זכתה תנועתנו על ידי משא ומתן עם הממשלה הבריטית" – המשא ומתן עם בריטניה הוא בעל חשיבות עליונה, לא רק בשל אוגנדה, אלא מעצם העובדה שבריטניה מכירה בתנועה הציונית כתנועה חשובה. ההכרה הבריטית בתנועה הציונית חשובה להמשך דרכה של התנועה הציונית.
- "אין זו אלא פעולה לשעת חירום, שתכליתה לעזור נוכח אוזלת היד ואובדן העצות" – אוגנדה, לדבריו של הרצל, אינה יעד, אלא תחנת ביניים. לאחר שהתנועה הציונית תעשה בה שימוש לצרכים ממוקדים יש להמשיך ולהתקדם אל עבר היעד – א"י.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 3-4 (30 נקודות)

שאלה מספר 3 – התנועות הלאומיות – מאבק ותוצאות

סעיף א'

עד שאיטליה אוחדה לכדי מדינה לאום ריבונית, היא הייתה מחולקת לשמונה אזורים פוליטיים נפרדים מדרום לצפון. כל אחד מהאזורים היה תחת שלטון שונה – הממלכות הצפוניות בשלטון ישיר של אוסטריה, הדרום בשלטון בית מלוכה ספרדי ואילו מדינת האפיפיור תחת שלטונו הדתי של מנהיג העולם הקתולי. רק ממלכת פיימונט-סרדיניה נשלטה ע"י בית מלוכה ממוצא איטלקי. חלוקה זו יצרה פערים ושונות בתרבות ובמצב הכלכלי של האיטלקים בכל ממלכה: הצפון היה מתועש, עשיר וקרוב יותר לתרבות האירופאית, בעוד הדרום חקלאי, עני וקרוב יותר לתרבות הים-תיכונית.

סעיף ב'

הגורמים שסייעו למאבק באיטליה – על התלמיד להציג שלושה מאלה -

- מדיניותו הדיפלומטית הזהירה והנבונה של כאבור (ראש ממשלת פיימונט) שהוביל את המאבק הדיפלומטי לאיחוד ונחשב ל"אדריכל" האיחוד האיטלקי.
- פעילותו של מאצ'יני, הליברל והמהפכן – שהחל באגודת "הקרבורני" (שורפי הפחמים) והקים את תנועת "איטליה הצעירה" שהפכה לתנועה הלאומית.
- מנהיגותו העממית של גאריבלדי – איש הצבא הכריזמטי שהוביל את המאבק הצבאי בדרום ומחל על כבודו במטרה למנוע מלחמת אחים.

- העזרה הצבאית הצרפתית של נפוליאון השלישי לממלכת פיימונט במאבקה נגד אוסטריה.
- מנהיגותו של המלך ויטוריו עמנואלה השני, מלך פיימונט-סרדיניה, אשר תמך בתנועה הלאומית וברעיון איחוד איטליה תחת שלטון הכתר שלו (בשונה ממלכים אחרים שראו בתנועה הלאומית כאויבת המשטר המלוכני שלהם).

תוצאות המאבק לאיחוד איטליה:

איטליה אוחדה כמלוכה חוקתית ב-1861 ללא ונציה ורומא. הפרלמנט האיטלקי הכריז על ויטוריו עמנואלה ה-2 כמלך איטליה. רומא הצטרפה לאיחוד ב-1870 ונעשתה בירת איטליה וכך הושלם איחודה של איטליה. אולם גם לאחר האיחוד, רוב תושבי איטליה לא חשו עצמם איטלקים, מאחר והזהויות המקומיות השונות גברו על הזהות הלאומית: הבדלי תרבויות בין האזורים (הצפון המתועש לעומת הדרום העני והחקלאי באופיו), יצרו פערים כלכליים וחברתיים ואלה עיכבו את בנייתה של אומה איטלקית אחת. אחת הדרכים ליצור אחדות בקרב האומה האיטלקית הייתה באמצעות חינוך: בבתי ספר טיפחו את תחושת הפטריוטיות, אהבת המולדת ובניית המיתוסים הלאומיים.

שאלה מספר 4 – צמיחת הלאומיות והשינויים שיצרה

סעיף א'

השפעה של רעיון אחד על צמיחת הלאומיות באירופה במאה ה-19 -

על התלמיד לפרט אחד מבין הגורמים הבאים – תנועה ההשכלה, התנועה הרומנטית ותהליך החילון.

השפעה של אירוע היסטורי אחד על צמיחת הלאומיות באירופה במאה ה-19 -

על התלמיד לפרט אחד מבין האירועים הבאים – המהפכה האמריקאית, המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון.

סעיף ב'

שלושה שינויים שיצרה הלאומיות באירופה במאה ה-19 -

- **שינויים במפה - אימפריות התפרקו ומדינות לאום חדשות הוקמו:** במפה המדינית של 1815, קיימות 3 אימפריות מרכזיות- הקיסרות הרוסית, הקיסרות האוסטרו-הונגרית והאימפריה העות'מאנית. במפה המדינית של 1920, אימפריות אלו כבר לא קיימות. הן התפרקו לאחר שאיבדו שטחים לטובת מדינות לאום שקמו בעקבות התפתחות התודעה הלאומית בקרב עמי אירופה. מדינות לאום חדשות הוקמו בשטחים שפעם היו בשליטת האימפריות. דוגמא למדינות חדשות שהוקמו במהלך המאה ה-19: איטליה, יוון ופולין (מדינות חדשות שאינן מופיעות במפה של 1815).
- **יצירת מוקדי השתייכות וזהות חדשים:** מאז ומתמיד חיו בני אדם במסגרות שאפשרו להם להרגיש שייכות. עד להופעת הלאומיות, מוקדי ההשתייכות היו בעיקר לדת (לכנסייה) ולממלכה. הלאומיות יצרה מוקד הזדהות חדש – הלאום. בני אדם החלו לראות עצמם שייכים קודם כל ללאום מסוים, לפני השתייכותם המעמדית, הדתית או הגיאוגרפית.

- **יצירת מסגרות פוליטיות ומוקדי כוח חדשים:** על חשבון מוקדי הכוח הישנים שהלכו ונחלשו (המלוכה והכנסייה), קמו תנועות לאומיות שנאבקו להעביר את הכוח לידי העם במטרה ליצור מדינת לאום ריבונית המבוססת על ערכי תנועת ההשכלה (שלטון העם, זכויות טבעיות). התנועות הלאומיות טיפחו את התודעה הלאומית בקרב העם כאשר אחד הכלים היעילים ביותר עבורם היה באמצעות מערכת החינוך (דרכה ניתן היה לחזק את הרגש הלאומי בקרב הדור הצעיר).

חלק II

פרק שלישי - ממדינת מקדש לעם הספר

הנבחרים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 5-7 (40 נקודות)

שאלה מספר 5 – שיבת ציון

סעיף א'

בשנת 538 לפני הספירה, פרסם כורש מלך פרס, הצהרה שנוסחה העברי מופיע בספר עזרא. עיקרי התוכן של ההצהרה - בהצהרה זו, מתיר כורש ליהודים החיים בבבל, לחזור לירושלים וליהודה, ולבנות מחדש את בית המקדש. כורש אינו מחייב את היהודים לחזור, אלא משאיר להם את הבחירה. הוא פוקד על אלו שיבחרו להישאר בבבל, לתמוך בעולים מבחינה כלכלית. חשיבות ההצהרה לעם היהודי:

• פתיחת עידן בית שני:

הצהרת כורש היוותה מפנה בתולדות העם. כפי שחורבן בית המקדש הראשון היה אירוע היסטורי בעל משמעות אדירה והביא לפיזור העם היהודי בגלות, הרי שהצהרת כורש אפשרה ליהודים לחזור לירושלים, להקים את בית המקדש ובכך פתחה למעשה עידן חדש: עידן בית שני.

• שינוי בתפיסת הגלות:

עד חורבן הבית הראשון, הגלות נתפסה כמצב נורא שיש להימנע ממנו בכל מחיר. לאחר הצהרת כורש, השתנתה התפיסה. עצם זה שמרבית העם בחר להמשיך ולחיות בבבל, העיד כי עתה רבים האמינו כי אין צורך לשוב לארץ ישראל, אלא ניתן לתמוך בה גם מבחוץ. הגלות הפכה להיות חלק בלתי נפרד מהקיום היהודי.

סעיף ב'

שתיים מפעולותיו של עזרא ביהודה:

1. גירוש הנשים הנוכריות ואיסור נישואי תערובת

עזרא כינס את העם לאסיפה נאם בפני העם וטען שהאסונות שפקדו את העם (חורבן בית המקדש הראשון ואבדן העצמאות של העם היהודי בא"י), הם עונש על כך שהעם לא שמר כראוי על מצוות התורה. עזרא טען שאם העם ימשיך לחטוא, הוא ייענש בשנית על ידי ה'. כדי לשמש דוגמה לבני העם, עזרא הורה לגרש תחילה את הנשים הנוכריות של הכוהנים והלוויים שהתבוללו. עזרא קרע את בגדיו, מרט את שערות ראשו ונפל ארצה בוכה על סירוב העם לגרש את

נשותיו הנוכריות. המעשה הרשים מאוד את הנאספים ושכנע אותם שעזרא אכן פוחד לעתיד לקרות באם העם לא יקיים את דבריו.

בעזרת פעולה זו ניסה עזרא לעצב את הזהות היהודית בימי שיבת ציון באמצעות שמירה על זרע הקודש. עזרא ראה בתופעת נישואי התערובת סכנה אמיתית להמשך קיומו של העם היהודי. השמירה על "זרע הקודש" הייתה מטרה מרכזית בפעולותיו - עזרא תמך בהיבדלות של עם ישראל מהעמים הנכרים.

2. פעולות להפצת התורה וקירוב העם לתורה

עזרא ראה שרבים מהיהודים בא"י לא מקיימים את מצוות התורה וכי רוב הציבור אינו מכיר את התורה. היחידים שהכירו את התורה היו הכוהנים. עבודת האל התקיימה בבית המקדש על ידי הקרבת קורבנות, ומי שביצע את פולחן זה היו הכוהנים בלבד. רק להם הייתה נגישות לתורה. העובדה שכל הידע על התורה היה מצוי ביד הכהנים, איפשרה להם לשמור על מעמד הרם. מצב זה הרחיק את היהודים משמירה על מצוות התורה, והקל עליהם לאמץ את מנהגי העמים הזרים.

עזרא מבצע מספר פעולות בתחום זה (התלמיד יכול להציג שלוש מתוך אלה)

- קריאת התורה בציבור: עזרא כינס את העם לאספה גדולה שבה הקריא בפניהם את התורה בנוסח שהיה נהוג בבל. זוהי למעשה גולת הכותרת של פעולותיו. הלוויים תרגמו את דברי עזרא והוסיפו פרשנויות כדי לקרב את ציבור השומעים. אותו אקט של קריאה פומבית בתורה, הפוך בעתיד ל"פרשת השבוע" שאנו מכירים.
- עדכון נוסח התורה: עזרא הביא עמו את נוסח התורה שהיה מוכר בבל. בא"י היה מקובל נוסח ישן יותר של התורה (נוסח שקדם לחורבן הבית ה-1). עזרא הבין שאין ברירה אלא לאחד את שני הנוסחים לתורה אחת מקובלת על כולם – על היהודים בא"י ובגולה.
- הקראת התורה בציבור בכל יום שני, חמישי ושבת: מי שהיו אחראים על תפקיד זה היו הסופרים שבאו מתוך העם. הסופרים הפיצו ופרשו את התורה כדי שתהיה מוכרת לכל העם. מהלך זה חיזק את מעמד הסופרים ושבר את "המונופול" של מעמד הכוהנים.
- מינוי שופטים.
- קביעת התורה כחוקה של יהודה.
- ביסוס טעמי המקרא

באמצעות פעולות אלה מעצב עזרא את הזהות היהודית בימי שיבת ציון כזהות שמבוססת עם "עם ספר". עבודת האל כבר לא נעשית באופן בלעדי ע"י הכוהנים במקדש, אלא גם על ידי יחידים. בכך הפכה התורה לנחלת כלל הציבור. עזרא ביסס את העם היהודי כ"עם הספר" – עם שספר מקודש מנחה את חייו.

שאלה מספר 6 – מנהיגים בתקופת בית שני

סעיף א'

שניים מההישגים של נחמיה – על התלמיד להציג שניים מאלה -

- בניית חומות ירושלים ואכלוס העיר.
- גירוש הנשים הנוכריות.
- רפורמה בבית המקדש.
- רפורמה כלכלית חברתית.
- חתימת האמנה.

הקשיים של נחמיה:

- **התנגדות מבחוץ:** ראשי הפחוות השכנות (מנהיגי המחוזות השכנים) הקשו על בניית החומה. הסיבה לכך הייתה החשש שלהם מפני התחזקותה של ירושלים ויהודה על חשבונם. גם העמים הנוכריים התנגדו לסגירת החומות ולהתבדלותה של ירושלים, מחשש שהמהלך יפגע בקשרים הכלכליים והחברתיים שקיימו עם עשירי העיר – כלומר בקשרי המסחר והחיתון (נישואין).
 - **התנגדות מבפנים:** האצולה היהודית והתומכים בגישה האוניברסלית התנגדו לפעולותיו של נחמיה. הגישה של נחמיה, שמבדילה את עם ישראל מעמים אחרים, לא מאפשרת את הרחבת העם היהודי כפי שהם חפצים בה. כמו כן, חיזוק מעמדו של נחמיה בקרב העם, בא על חשבון המעמד שלהם.
 - **השומרונים:** השומרונים ראו בפעילות של נחמיה דחיקה נוספת שלהם מחוץ לחברה ביהודה: גם לא רוצים להתחתן איתם, גם לא משתפים אותם בבניית בית המקדש ועכשיו גם מרחיקים אותם מהחיים הדתיים בירושלים.
- קשיים נוספים אליהם ניתן להתייחס: הצורך לשכנע את העשירים למחוק את חובותיהם כחלק מהרפורמה הכלכלית-חברתית, הצורך להיאבק מול כוחו הרב של הכהן הגדול כחלק מהרפורמה בבית המקדש.

סעיף ב'

הקשיים של רבי יוחנן בן זכאי במאמציו לשקם את העם לאחר החורבן נובעים מהסכנות שנסקפו לעם היהודי בעקבות החורבן.

• נטישת היהדות והתפוררות העם:

אין יותר בית מקדש ואין יותר הנהגה שתייצג את היהודים בפני השלטונות. היעדר מוסדות ההנהגה (הכהונה הגדולה והסנהדרין) ומוסד דתי מאחד, הביא לחשש מפני התפוררות העם היהודי. בית המקדש ליכד את העם היהודי בזכות העלייה לרגל לירושלים, וכעת לא נותר מה שימשיך את תחושת האחדות בעם. החשש המרכזי היה כי יהודים רבים ינטשו את היהדות ויצטרפו לזרמים דתיים אחרים, כיוון שלא ניתן יותר לקיים מצוות.

• **אווירת ייאוש ומשבר רוחני:**

האבל הכבד לאור תוצאות המרד והחורבן, הוביל לאימוץ חיים סגפניים ומנהגי אבלות על בסיס קבוע. בקרב העם פשטה תחושה לפיה נטש האל את העם בכך "שהרשה" להחריב את בית משכנו במקום לסייע למורדים. תחושת הייאוש, הובילה לעתים לקריאה בהתרסה כנגד אלוהי ישראל. לכל אלה ניתן להוסיף את הסבל הרב שחווי היהודים עקב תקנות הכיבוש החדשות של הרומים: מיסים כבדים, הפקעת קרקעות ועבודות כפייה.

• **נטישת א"י:**

היה חשש כי היהודים יינטשו את א"י לאור תוצאות המרד: חורבן ירושלים ובית המקדש, כמות ההרוגים הגדולה המשבר הכלכלי הכבד ותקנות הכיבוש שהנהיגו הרומים (מיסים כבדים, הפקעת קרקעות, עבודות כפייה).

ההישגים של רבי יוחנן בן זכאי במאמציו לשקם את העם:

1. **תקנות לזכר המקדש:**

ריב"ז הנהיג תקנות שבאו לשמר את זכר המקדש, ולהתאים את מצוות המקדש לחיים שאחרי החורבן.

• **נטילת לולב:** בימי בית המקדש השני, נטילת לולב הייתה חלק חשוב מטקס שהתקיים בבית המקדש במהלך שבעת ימות חג הסוכות (הכוהנים נשאו את הלולבים והקיפו את המזבח). בכל מקום אחר, התקיים הטקס הזה רק ביום הראשון של החג.
התקנה החדשה: מצוות נטילת לולב תתקיים בכל מקום במשך כל שבעת ימי החג כזכר למנהג שהיה נהוג בבית המקדש.

• **ברכת הכוהנים:** הכוהנים בבית מקדש נהגו לברך את העם בברכה המכונה "ברכת כוהנים". הכהנים נהגו לשרת בבית המקדש יחפים וכך נהגו גם כשברכו את העם.
התקנה החדשה: ריב"ז משווה את מעמד ברכת הכהנים בבית הכנסת לזו שנאמרה בבית המקדש. מעתה, הכוהנים בבית הכנסת צריכים לחלוץ את סנדליהם בשעה שהם מברכים את העם ב"ברכת כוהנים", כזכר למה שהיה נהוג במקדש. בכך חיזק ריב"ז את מעמדו של בית הכנסת כמוסד קדוש המחליף את בית המקדש.

• **תקיעה בשופר בראש השנה:** לפני החורבן, נהגו הכוהנים לתקוע בשופר בראש השנה בבית המקדש, כחלק מטקס הקרבת הקורבנות של החג. מדובר היה בטקס שנערך רק בראש השנה שחל בשבת.
התקנה החדשה: מותר לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת בכל מקום בו יושב בית דין (בין היתר ביבנה). בכך חיזק ריב"ז את מעמדו של המרכז ביבנה כתחליף לבית המקדש בירושלים.

2. **הקמת בית דין מרכזי ביבנה:**

ריב"ז הקים ביבנה בית-מדרש שאליו הצטרפו חכמים מכל רחבי הארץ. בית-המדרש הפך למקום שבו לומדים תורה, ולבית דין שפוסק הלכות. בכך מצא ריב"ז דרך חלופית להבטחת החיים היהודים בהיעדר המקדש. סמכויותיו של בית הדין החליפו את סמכויות הסנהדרין

(מועצת החכמים) שישבה בבית המקדש בירושלים. לדוגמא: קביעת לוח השנה העברי שנעשה על ידי הסנהדרין, נקבע כעת על ידי בית הדין ביבנה.

שאלה מספר 7 – פרוץ "המרד הגדול"

סעיף א'

הגורמים לפרוץ המרד הגדול - על התלמיד להציג שניים מאלה -

- **החרפת המתח ביחסים בין יהודים לנוכרים:**

בתקופת השלטון הרומי, מעמד הנוכרים ביהודה התחזק. הנציבים הרומאים גילו כלפיהם אהדה והעדיפו אותם על פני היהודים. הנציבים ראו באוכלוסייה הנוכרית יסוד נאמן לשלטון לעומת היהודים. הם הוציאו מתחום השליטה היהודית אזורים שהיו בהם נוכרים רבים וגם שיקמו מחדש ערים הלניסטיות. על רקע זה נוצרו חיכוכים בלתי פוסקים בין יהודים לנוכרים ואף התרחשו התנגשויות אלימות בערים המעורבות. הנציבים הרומיים העדיפו את טובת האוכלוסייה הנוכרית בארץ, ונטו להכריע לטובתם בסכסוכים עם היהודים. בנוסף, החיילים הרומים, ניצלו את מעמדם והציקו ליהודים ואף פגעו בהם פיזית בעצמם. יש להביא כדוגמא לגורם זה את "סכסוך קיסריה".

- **מצוקה כלכלית**

השלטון הרומי הטיל מיסים כבדים על תושבי הארץ. הטלת המיסים עוררה התנגדות בקרב היהודים כי היא סמלה את השעבוד שלהם לרומא. למיסים נוספו מעשי עושק ושחיתות של הנציבים שניצלו את שלטונם כדי להתעשר. הרחבת הערים ההלניסטיות, צמצמה את השטחים החקלאיים שעמדו לרשות היהודים מה שהיקשה על פרנסת האיכרים. כל אלה הובילו להתרוששות המעמדות הנמוכים וחלקם איבדו את אדמותיהם או שהפכו לפועלים שכירים על אדמתם. לעומתם, היהודים העשירים המשיכו את עסקיהם כרגיל תודות לקשרים הטובים שלהם עם הרומים. מציאות זו הובילה להגדלת הקיטוב החברתי: מעטים שיש להם מול המונים שאין להם. כל אלה הובילו להתחזקות האידיאולוגיה הקנאית, שקראה לבני המעמד הנמוך למרוד ברומים ולתמוך בקבוצות הקנאיות.

- **תסיסה משיחית:**

האמונה המשיחית היא אמונה כי אלוהים יתערב בנעשה בעזרת שליח (משיח), וישנה את המציאות לטובת מאמיניו. תפיסות עולם משיחיות, צומחות בדרך כלל בתקופות קשות, כאשר בני אדם חשים כי למצוקותיהם אין כל מוצא. התסכול והייאוש שהעם היהודי חווה בזמן שלטון הנציבים הרומים, גרמה לכך שרבים הלכו אחרי "משיחי שקר" (אנשים שהציגו את עצמם כשליחי אלוהים), שחלקם קראו למרוד ברומים כדי לקרב את הגאולה של עם ישראל.

סעיף ב'

טיעוני המתנגדים למרד - על התלמיד להציג שניים מאלה -

- אין ליהודים מספיק כסף, נשק וחיילים כדי להביס את הרומאים. צבא המתנגדים חלש בהרבה מצבא רומא.
- מרד יוביל לחורבן: המלחמה תסתיים בטבח היהודים. הנשים והילדים יילקחו לעבדות, ובית המקדש ייהרס.
- בזמן המלחמה לא ניתן לקיים המצוות, לכן ה' לא יעמוד לרשותם.
- אין טעם לצאת למרד רק בגלל נציב אחד שנוא. הנציבים מתחלפים כל הזמן ולא כולם פוגעים בדת היהודית.

שאלות 14-18 מיועדות אך ורק לתלמידים שאושר להם מבחן מותאם

הנבחנים נדרשו לענות על שלוש מהשאלות 14-18 בנושא לאומיות (40 נקודות)

שאלה 14

שני שלבים בהתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה של המאה ה-19 הם (התלמיד יענה על שני שלבים מתוך הארבעה):

א. שלב א – ההיערכות –

פעילות של אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית: מאות בודדות של אנשים, בד"כ משכילים מהמעמד הבינוני, מתחילים לגבש את הרעיון הלאומי והמסגרת המשותפת. הם עוסקים בגיבוש הדימוי העצמי המשותף של בני הלאום על ידי – איסוף שיטתי של שירים, אגדות ומוסיקה מסורתית (היבט תרבותי, רומנטיקה), מחקר שיטתי של העבר והמורשת המשותפים, פעילות אגודות חשאיות ומחתרתיות ופעילות לחידוש השפה. מטרתם היא ליצור אוסף של דימויים (כלומר, לעזור לבני הלאום לדמיין...) של הלאום ובני הלאום בעבר (בתקופה מפוארת של הלאום), בהווה, ובעתיד (למה הלאום צריך לשאוף). לדוגמה, התנועה הלאומית היהודית חידשה את השפה העברית, שהייתה בשימוש רק בהקשר דתי והפכה אותה לשפה יומיומית. דוגמה נוספת, האחים גרים, שהיו בעלי רגש לאומי גרמני, אספו אגדות עם גרמניות והפיצו אותם בין הגרמנים בכדי לעורר בהם רגש לאומי גרמני.

ב. שלב ב – ההרחבה –

פעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות: הרחבת מעגל השותפים לתנועה וחיזוק הקשרים המלכדים בין החברים. בשלב זה מוקמות אגודות לאומיות המגייסות כספים, מייסדות בתי ספר המטפחים חינוך ללאומיות, מקיימות טקסים בגוון לאומי, מקימות אתרי תרבות ומורשת והוצאה לאור של עיתונות לאומית. מתחילה פעילות פוליטית מאורגנת להשגת זכויות לאומיות, אך הדגש עדיין חברתי-תרבותי (ולא בעל אופי של מאבק אלים) – פיתוח וגיבוש הזהות המשותפת ועידוד לפעול למענה. מטרת השלב הזה

היא לעודד ולטפח את הזהות הלאומית ואת ההשתייכות לארגונים לאומיים שיפעלו יחד להשגת המטרות הלאומיות.

ג. שלב ג – המאבק –

כל התנועות הלאומיות נעזרו בדרך כוחנית וצבאית - אופי המאבק היה בדרך כלל אליים:

- **מאבק עממי** – הרעיון כבר מוטמע בשכבות רחבות ומגוונות ואזורים שונים של החברה. מתבצע גיוס המונים למאבק על הזכויות הלאומיות. התנועות יוצאות לרחובות, יוצרות הפגנות ומקימות בריקדות. מאבק נגד שליטים מקומיים ו/או זרים המנסים לשמור על הסדר הישן. בשלב זה מתגבשים הכיוונים בשאלת האופי החברתי פוליטי של החברה הלאומית שתקום – למשל, האם היא תהיה חברה בה כולם יהיו שווי זכויות או רק בני דת מסוימת, האם היא תהיה חברה שמקדמת את הקניין הפרטי או שוויון כלכלי, האם חברה מסורתית או מודרנית וכו'.

המאבקים העממיים באמצע המאה ה – 19 קיבלו את השם "אביב העמים" (התקיימו בעיקר בין 1848 – 1849). במאבקים הללו לקחו חלק האזרחים במדינות, אשר יצאו נגד הכוחות השמרניים במדינה (לדוגמה, המלך או הכנסייה) וביקשו לייסד את המדינה על רעיונות החירות והשוויון. רב המאבקים הללו נכשלו, אבל רוח המהפכה השפיע על המתרחש באירופה עד להקמת מדינות הלאום.

- **מאבק מדיני (דיפלומטי) וצבאי**: בשלב זה אנשים וגופים בעלי יכולות מדיניות וצבאיות נכנסים לתמונה ומנסים ליצור רשת בריתות ומלחמות במטרה להביס את השלטון הישן. כך לדוגמה דיפלומטים מתוך התנועה הלאומית יוצרים ברית עם מדינה חיצונית שתספק להם נשק והכשרה כדי להילחם בכובש. דוגמה נוספת דיפלומטים מהתנועה הלאומית ייצרו ברית עם מדינה חיצונית שתפתח חזית נוספת מול הכובש ותקל על הכנעתו.

חשוב להבין – המעבר בין המאבק העממי למאבק המדיני איננו חד ולעיתים הם נמשכים במקביל תקופה מסוימת.

ד. שלב ד – ההקמה:

לאחר הקמת המדינה הלאומית הריבונית: הפצת והרחבת התודעה הלאומית מתגברת כי יש לה חופש לפעול. המדינה שוקדת על חיזוק הקשר בין היחיד לאומה ולמדינה ומפעילה מנגנונים המחייבים את היחיד להוכיח הזדהות ונאמנות (לא עוד הצטרפות על בסיס התנדבותי ורצון הפרט – אם אתה אזרח אתה מחויב להיות חלק ולשאת בנטל...). האמצעים המופעלים הם משפטיים, כלכליים, חינוכיים ותרבותיים לחיזוק הזהות והלכידות הלאומית לצד פעולה נגד מי שנחשב עוין ומסוכן לזהות זו. אם לפני הקמת המדינה בני הלאום התנדבו להלחם על האינטרס הלאומי, הרי שלאחר קום המדינה הם מחויבים לכך על פי חוק.

שאלה 15

המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה של המאה ה-19 הם:

- מנהיגי התנועות הלאומיות היו **בורגנים ומשכילים** – הגיעו משכבות הביניים, ולא מהאיכרים ופשוטי העם העסוקים בהשרדות או מהאצולה שיש לה מה להפסיד מהשינוי. הבורגנים לא נהנו מזכויות היתר של השיטה הקיימת ולכן נאלצו להיאבק על מקומם. באמצעות רעיונות ההשכלה הם דחפו את רעיון הצדק החברתי, ראו יתרון באיחוד יחידות כלכליות ושיפור מעמדם החברתי. באמצעות ניצול המהפכה התעשייתית הם הפיצו את הרעיונות המהפכניים וגייסו את ההמונים לצדם.
- **מקור הסמכות** של המנהיגים היו הכריזמה, הפשטות, הסמכות הטבעית שצפה מאישיותם ללא קשר למוצאם ומעמדם.
- בדרך כלל שילוב של מנהיגים משלושה מישורי פעולה – מנהיג מרקע מדיני, מנהיג מרקע משכיל המוביל את הרעיון הלאומי בעם, ומנהיג עם רקע צבאי.

שאלה 16

שני גורמים ייחודיים לצמיחת התנועה הציונית הם:

1. האכזבה מן האמנסיפציה: היהודים תלו תקוות באמנסיפציה האירופאית, אך האמנסיפציה "נותרה על הנייר" וכשלה מבחינה חברתית בשילובם של היהודים בחברה האירופאית. אדרבא, שילוב היהודים עודד את הקנאה בהם ואת התגברות האנטישמיות המודרנית באופן הבאה: האמנסיפציה אפשרה ליהודים לשנות את תחומי העיסוק המקצועי והרוחני שלהם – לתפוס עמדות מפתח בכלכלה, באוניברסיטאות ובתחומים נוספים. התקדמותם המהירה של היהודים בכל משלח ידם עורר כלפיהם קנאה ושנאה יוקדת. דחייתם של היהודים ע"י החברה האירופאית הייתה תוצאה של השתלבותם בעקבות האמנסיפציה. ככל שהם השתלבו והתבססו בכלכלה, בפוליטיקה ובתפקידי מפתח, כך גברה יותר השנאה כלפיהם והם נחשבו למנצלים של החברה האירופאית. מצב זה עורר אכזבה מרה בקרב היהודים אשר ציפו כי האמנסיפציה תפתח בפניהם אפשרות אמיתית להיות שווים בחברה. אכזבה זו יצרה בקרב חלק מן היהודים רגשות לאומיים יהודיים. הם סברו כי אם החברה אינה מאפשרת להם להזדהות עם הלאום של המדינה בה הם חיים, אז ליהודים נחוץ פתרון לאומי משלהם.
2. האנטישמיות המודרנית והתגברות האנטישמיות ה"הישנה": במרכז ומערב אירופה, בעקבות תהליכי ההשכלה והחילון הלכה וצמחה אנטישמיות מודרנית, על בסיס מדעי כביכול. בעוד שבאנטישמיות המסורתית (שנאת ישראל על רקע דתי) ליהודים היה פתרון – המרת דת ושינוי מנהגים ותרבות, הרי שכעת, באנטישמיות המודרנית לא יכלו היהודים להיאבק ולא היה להם פתרון, שכן היא הייתה מבוססת על בסיס לאומני וגזעני.

שאלה 17

המאפיינים של חברת המופת הרצויה בא"י ע"פ הגישה הסוציאליסטית הם:

- בא"י יקום פרולטריון – מעמד פועלים יהודי, שיחולל מלחמת מעמדות וייצור "חברה יהודית שוויונית וצודקת", "חברת עמלים שוויונית" - חברה שבה לא יהיו כל העיוותים של החברה הקפיטליסטית (ניצול וקיפוח), חברה ללא מעמדות, המבוססת על ערכי הסוציאליזם – הצדק והשוויון. החברה תהיה בנויה על עזרה הדדית ובעלות של העובדים על אמצעי הייצור. העם היהודי בא"י יהפוך לעם נורמאלי מבחינה כלכלית (ביטול "הפירמידה ההפוכה") וייהפך לעם יצרני העובד בחקלאות ובתעשייה.
 - מדינת היהודים תשמש דוגמה למדינות אחרות ובכך תוכל להניע את המהפכה הסוציאליסטית העולמית.
 - מדובר במדינה חילונית ולא מדינה דתית.
- ניתן להציג גם את חברת המופת ע"פ הציונות הדתית או הציונות המדינית של הרצל.

שאלה 18

האופן שבו הברון רוטשילד סייע להתיישבות בארץ ישראל היא: במשך מספר חודשים ניסו אנשי המושבות הראשונות, שהיו חסרי הכשרה וניסיון בחקלאות, להתמודד עם הקשיים: להכשיר את הקרקע, לבנות בתים, לחפור באר מים, לפתח את הפלחה (גידול דגן), ועוד. כל המושבות נקלעו לקשיים חמורים עד כדי סכנה להתמוטטות ונטישה. הקשיים הללו, ובעיקר מצוקתם הכלכלית הקשה – הניעו את העולים לפנות לברון אדמונד דה-רוטשילד בבקשה לסיוע. הברון לקח בשנים 1882-1900 את המושבות תחת חסותו. הוא כונה "הנדיב הידוע" כיוון שדרש להישאר בעילום שם. רוטשילד שלח לארץ **פקידים צרפתיים**, מומחים לחקלאות, והזרים הון רב כדי להבריא את המושבות ע"י גידול גפנים, הקמת יקבים ומתן תמיכה כספית נדיבה לכל מתיישב. גם מוסדות דת, חינוך ובריאות הוקמו בתמיכתו במושבות. כמעט כל מושבות העלייה הראשונה נתמכו ע"י הברון, וביניהן: ראשון לציון, זיכרון-יעקב וראש פינה.

הביקורת על הסיוע שהציע הברון רוטשילד הייתה: הברון לא סמך על העולים, ילידי מזרח-אירופה, שלדעתו, היו חסרי ניסיון ובעלי "אופי רע". הפקידים הזרים ניהלו בפועל את המושבות, והאיכרים העבריים חויבו לציית להוראותיהם. הפקידים נהגו בזלזול ובהתנשאות במתיישבים, והיחסים בין בני המושבות לברון התערערו, לעיתים עד כדי פריצות מרידות מקומיות. כמו-כן, מספר רב של מדי של פקידים ופיתוח ענפי יין ומשי חסרי הביקוש בארץ ובחול, גרמו לחוסר יעילות כלכלית בניהול המושבות. ניתן להוסיף כי המתישבים היהודיים, שהגיעו מלכתחילה לארץ כדי לעבוד עבודה יצרנית עצמאית, מצאו עצמם מקבלים קצבה חודשית ונמנעים בעצמם מן העבודה הקשה (מכאן הביטוי: "לחיות על חשבון הברון"). את העבודה החקלאית ביצעו בפועל הערבים והיהודים הפכו למשגיחים. לאחר מספר שנים בהן פעלה השיטה, מרדו בה האיכרים. הברון הבין כי הוא גוזל מהם את עצמאותם שלשמה הקימו את צורת ההתיישבות החדשה. הוא ביטל את שיטת החסות והחל להזרים את תרומתו לקרן בשם יק"א, ממנה יכלו האיכרים לקבל הלוואות ע"פ צורכיהם.